

„Příteli jedinečný ...“ (První české překlady dvou dopisů, které napsal B. Spinoza svému příteli Johannu Bouwmeesterovi.)

„My singular Friend...“ (The first czech translations of two letters, which B. Spinoza wrote to his friend J. Bouwmeester.)

Martin Hemelík¹

Abstrakt: V rámci této stati jsou publikovány první české překlady dvou dopisů, které B. Spinoza napsal svému příteli, amsterodamskému lékaři J. Bouwmeesterovi. Tyto dva dopisy kdysi nezařadil J. Hruša do svého českého překladu vybraných Spinozových dopisů. Ve druhém dopise holandský filosof formuluje své názory na metodu pravdivého poznání.

Klíčová slova: Spinoza – Bouwmeester – dopisy – metoda pravdivého poznání

Abstract: In the frame of this paper are published the first czech translations of two letters, which B. Spinoza wrote to his friend, the physician in the Amsterdam J. Bouwmeester. Once these two letters J. Hruša didn't include in his czech translation of selected Spinoza's letters. In the second letter Dutch philosopher formulated his opinions on the method of true knowledge.

Keywords: Spinoza – Bouwmeester – letters – the method of true knowledge

¹ III. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ruská 87, 100 00 Praha 10, martin.hemelik@lf3.cuni.cz

Pár slov úvodem

Filosofické dílo, které budoucím generacím zanechal holandský filosof židovského původu Baruch Benedictus Spinoza (1632-1677), je dnes již českým čtenářům prakticky celé k dispozici v českých překladech. Mezi lety 1922 až 2015 (Z řady objektivních důvodů bylo na pořízení českých překladů opravdu potřebné téměř celé století!²) bylo za účasti několika překladatelů³ přeloženo do české verze celé jeho dílo kromě téměř dvou desítek dochovaných dopisů, které kdysi do svého českého překladu výboru ze Spinozovy korespondence nezahrnul J. Hruša⁴.

Tento drobný deficit se snažím v posledních letech napravit postupným překládáním zbylých, dosud do českého jazyka nepřeložených dopisů.⁵ Dalším krokem na cestě k úplné realizaci takového plánu je první český překlad dvou dopisů, které napsal B. Spinoza svému amsterdamskému příteli, lékaři Johannu Bouwmeesterovi.⁶

Pořízení překladu těchto dvou dopisů mělo ovšem kromě toho, že dosud nebyly přeloženy, ještě jeden důvod: V mé spinozovské monografii bylo z řady důvodů na jednom místě nesprávně uvedeno, že ze zřejmě obsáhlé korespondence obou přátel se dochoval jen jeden dopis.⁷ Přitom se dochovaly dva, což je na jiných místech monografie zmiňováno. Takovou nepřesnost je

² Prvním překladem Spinozova díla byla česká verze jeho *Traktátu teologicko-politického*. (B. Spinozy *Traktát teologicko-politický*, přel. J. Hruša, Obelisk, Praha 1922) Posledním pak české znění jeho *Kompendia gramatiky hebrejské gramatiky*. (Spinoza, B.: *Kompendium gramatiky hebrejského jazyka*, přel. P. Vrtílka, Academia, Praha 2015)

³ Jen pro úplnost tyto překladatele jmenujme: J. Hruša, F. Krejčí, F. Kalda, K. Hubka, P. Vrtílka, M. Hemelík.

⁴ B. Spinoza: Listy, přel. J. Hruša, v: Benedikta de Spinozy *Spisy filosofické II*, Filosofická bibliotéka, řada II, čís. 8, ČAVU Praha 1932. J. Hruša překládal dopisy napsané v originále latinsky a a posléze k nim připojil ještě překlady několika dalších listů nově objevených. Překládal z edice Spinozových *Opera Posthuma* pořízené C. H. Bruderem. Zde bylo publikováno 75 dopisů, z toho 42 dopisy napsané Spinozou a 33 dopisy, které obdržel. Hrušovův výbor obsahuje celkem 55 přeložených dopisů, které filosof buď sám napsal, anebo obdržel.

⁵ První české překlady Spinozových dopisů J. Jelleszovi a J. van Huddemu jsem bilinguálně publikoval dosud pouze v elektronické podobě na stránkách elektronického filosofického časopisu E-LOGOS, který je vydáván Katedrou filosofie Vysoké školy ekonomické v Praze. Spolu s překladem dopisů J. Bouwmeesterovi bylo tak přeloženo již dalších deset dopisů. Z celkového počtu dochovaných položek spinozovské korespondence tak zbývá přeložit ještě 19 dopisů.

⁶ „Johann Bouwmeester (1630-1680) byl osobním a dlouholetým přítelem L. Meyera a A. Koerbagha, se Spinozou si především dopisoval. V Amsterdamu provozoval lékařskou praxi. Medicínu vystudoval v Leidenu (imatrikulován 30. března 1651), kde také získal v roce 1658 doktorský titul za obhajobu disertace *De pleuritide*. Oženil se s Marií Oortemansovou a zemřel posléze v Amsterdamu v roce 1680. Jeho pohřeb na hřbitově u Nieuwe Kerk se konal 22. října 1680. Osobnost J. Bouwmeesterova není jednoduše zachytitelná. K. O. Meinsma ho charakterizuje jako všestranného myslitele a pravého badatele (v Leidenu studoval také filosofii a byl dobrým znalcem klasického latinského písemnictví), nicméně poněkud laxního a pomalého. Patřil mezi velmi pozorné čtenáře a hloubavé kritiky Spinozových textů, který navíc disponoval přesným filosofickým (metafyzickým) myšlením. Sám publikoval pouze jeden překlad z latiny. V roce 1672 vydal holandskou verzi latinského překladu arabské novely z pera Ibn Tufajla. S přítelem L. Meyerem ho spojovala velká láska k divadlu. Proto byl rovněž zakladatelem a členem spolku Nil volentibus arduum, v jehož rámci mohl uplatnit mnohé ze svých schopností.“ (Hemelík, M.: *Baruch Benedictus Spinoza (1632-1677). Doba, život a myšlenky novověkého filosofa.*, Filosofia, Praha 2006, str. 241-242.)

⁷ Tamtéž, str. 241.

přirozeně třeba napravit. Doufám, že uveřejnění překladu obou dochovaných dopisů spojené s vysvětlením bude dostatečnou nápravou.

Překlady byly pořízeny z kanonického kritického Gebhardtova vydání Spinozových spisů⁸ i s využitím jeho poznámkového aparátu. (Kromě toho byl využíván i poznámkový aparát z ruského vydání Spinozových spisů.⁹) Český prvopřeklad dopisů byl pořízen při příležitosti blížícího se 385. výročí filosofova narození a 340. výročí jeho úmrtí.

K historii dopisů

V Gebhardtově kritickém vydání Spinozova díla (*Opera*) jsou tyto dva dopisy otištěny ve IV. svazku v rámci edice dochované filosofovy korespondence, a to pod čísly XXVIII¹⁰ a XXXVII¹¹.

Dopis č. XXVIII, resp. jeho koncept¹² se dochoval jako Spinozův autograf a byl uložen ve sbírce dopisů amsterodamského sirotčince Oranje-appel a později v archivních materiálech Doopsgezinde Collegianten (baptistické společnosti) v Amsterdamu¹³. V současnosti je v amsterodamském městském archívu.

Původně byl tento autograf předložen také vydavatelům Spinozových *Opera posthuma* pro jeho zpracování a edici v rámci oddílu spinozovské korespondence. Vydavatelé ho však nepovažovali za vhodný k publikování, protože na jeho zadní straně byla uvedena poznámka „*is van geener waarde*“ („v žádném případě není pravý a důvěryhodný“). Proto nebyl do souboru vydaných dopisů v rámci *Opera posthuma* zařazen.¹⁴

Poprvé tiskem byl pak vydán až holandským spinozovským badatelem J. van Vlotenem v roce 1862 v *Ad Benedicti de Spinoza Opera quae supersunt omnia Supplementum*, Amstelodami 1862, str. 303 a násl. Jako faksimile byl autograf vyobrazen v Meijerově pojednání o následně objevených vlastnoručně psaných Spinozových dopisech v roce 1902.¹⁵

Protože byly v záhlaví dopisu umístěny pouze iniciály adresáta, nebylo dlouho jasné, komu vlastně byl adresován. Proto se v jeho prvních edicích (van Vlotenově, Ginsbergově aj.)

⁸ Spinoza *Opera*. Im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften herausgegeben C. Gebhardt. Bd. I-IV, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1923-1925. Konkrétně ze IV. svazku, str. 160-161, 187-189, 365 a násl. V této dosud zásadně používané edici jsou obsaženy celkem 84 dopisy.

⁹ Бенедикт Спиноза: *Избранные произведения*, II, Moskva 1957, str. 689-690, 696.

¹⁰ Je uveden na stranách 160 a 161 citovaného vydání.

¹¹ Druhý dopis (i s jeho další opisnou verzí) se nachází na stranách 187-189 citovaného vydání.

¹² O tom, že se jedná o koncept, nikoli o opis již odeslaného dopisu, svědčí některé změny v textu, které poukazují na snahu hledat pro adresáta co nejkrásnější a nejvhodnější výraz. Viz Gebhardtův poznámkový aparát, cit. vydání, str. 403.

¹³ V padesátých letech 19. století objevil pozůstatky z vydání Spinozových *Opera Posthuma* v amsterodamském sirotčinci Oranje-appel amsterodamský knihkupec Frederik Muller. Mezi nimi také ne méně než 14 položek Spinozovy korespondence. Jádrem tvořily Spinozovy autografy. Později byly tyto části spinozovské pozůstalosti předány do archívu zmíněné baptistické společnosti. (Gebhardt, C.: cit. dílo, str. 365) Tento archív existoval v původní podobě mezi lety 1675 až 1929 a obsahoval největší sbírku dopisů v Nizozemí. Viz <http://archieff.amsterdam/stukken/>.

¹⁴ Gebhardtův poznámkový aparát, cit. vyd., str. 403.

¹⁵ Meijer, W.: *Nachbildung der im Jahre 1902 noch erhaltenen eigenhändigen Briefe des Benedictus Despinoza*.

neuvádělo, že by byl adresován amsterodamskému lékaři Johannu Bouwmeesterovi. Byl zde publikován jako dopis pravděpodobně adresovaný lékaři J. Bresserovi, kterého jako adresáta identifikoval J. van Vloten. (V těchto raných edicích doplněné spinozovské korespondence se proto také neobjevuje žádný dopis adresovaný J. Bouwmeesterovi, a to ani dopis v Gebhardtově vydání označený číslem XXXVII. I u tohoto dopisu je jako adresát uveden J. Bresser.) Další spinozovský badatel Meinsma se pak dokonce domníval, že adresátem by mohl být spíše další člen amsterodamského spinozovského kruhu A. Koerbagh.¹⁶

Teprve C. Gebhardt jednoznačně určil jako adresáta dopisu Johanna Bouwmeestera a tak ho také zařadil do své edice spinozovské korespondence pod číslem XXVIII.

Dopis není datován. Ze Spinozovy zmínky o námořních operacích nizozemské válečné flotily a možné bitvy s anglickým válečným loďstvem lze soudit, že byl napsán někdy v polovině června 1665.¹⁷

Dopis číslo XXXVII do vydání Spinozovy korespondence v rámci *Opera Posthuma* zařazen byl, a to pod číslem XLII.

Originální autograf tohoto dopisu se nedochoval. Nicméně v archivních materiálech Doopsgezinde Collegianten v Amsterdamu byla uložena zkrácená kopie Spinozova konceptu, resp. jeho části, pocházející podle všech indicií ze 17. století.¹⁸ (Autorem opisu je zřejmě Pieter van Gent, který pořídil vícero opisů Spinozových dopisů a zřejmě se také podílel na vydání *Opera Posthuma*.¹⁹) Rozdíly mezi původní verzí dopisu z *Opera Posthuma* a starou kopií konceptu nejsou podstatné. Nicméně pro případné srovnání je v Gebhardtově vydání znění této kopie uvedeno, a proto její text, aniž bych ho přeložil, uvádím také.

I u tohoto dopisu nebylo zprvu příliš jasné, který adresát se skrývá za iniciálami J. B., jež byly uvedeny v záhlaví dopisu v edici v rámci *Opera Posthuma*. Někteří badatelé a vydavatelé identifikovali iniciály jako zkratku jména Johann Bredenburg, další včetně J. van Vlotena zase považovali monogram J. B. za zkratku jména Johanna Bressera.

V Gebhardtově edici je však jako adresát uveden Johann Bouwmeester.

¹⁶ Poznámkový aparát k ruskému vydání Spinozových děl, sit. Vydání, str. 689.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Viz Gebhardtův poznámkový aparát, cit. vydání, str. 409.

¹⁹ Viz též <http://archieff.amsterdam/>.

Použitá literatura:

Spinoza *Opera*. Im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften herausgegeben C. Gebhardt., Bd. I-IV, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1923-1925.

Der Briefwechsel des Spinoza im Urtexte, herausgegeben H. Ginsberg, E. Koschny, Leipzig 1876.

Spinozas Briefwechsel, ed. J. Stern, Reclam, Leipzig 1904.

Бенедикт Спиноза *Избранные произведения*, I-II, Moskva 1957.

Hemelík, M.: *Baruch Benedictus Spinoza (1632-1677). Doba, život a myšlenky novověkého filosofa.*, Filosofia, Praha 2006.